

KULTUROZNAWSTWO PORÓWNAWCZE STEVENA TÖTÖSY'EGO W KONTEKŚCIE ŚRODKOWOEUROPEJSKIM

AGATA LISIAK
(Uniwersytet Halle-Wittenberg)

Słowa kluczowe: porównawcze studia kulturowe, interdyscyplinarność, intradyscyplinarność, multidyscyplinarność, pluraldyscyplinarność, ogólne zasady badań porównawczych, studia środkowoeuropejskie, in-between peripherality

Key words: comparative cultural studies, interdisciplinarity, intradisciplinarity, multidisciplinary, pluradisciplinarity, general rules of comparative studies, Central European studies, in-between peripherality

Ключевые слова: культурная компаративистика, интердисциплинарность, интрадисциплинарность, мультидисциплинарность, плуралдисциплинарность, общие правила компаративистики, исследования культур Центральной Европы, in-between peripherality

Abstract: Agata Lisiak, THE COMPARATIVE CULTURAL STUDIES OF STEVEN TÖTÖSY IN THE CENTRAL EUROPEAN CONTEXT. „PORÓWNANIA” 4/2007, Vol. IV, ISSN 1733-165X, p. 53-60. The aim of the author is to present chosen elements of the Canadian comparatist Steven Tötösy's theory and their application in the analysis of the Central European cultures. In an attempt to restore the proper status of comparative studies, which has been lost in the recent decades in favour of cultural studies, Tötösy unites both fields in the scope of the synthetic concept of comparative cultural studies. Its main assumptions are presented in the ten general principles. They allow to define Tötösy's project as, i.a. interdisciplinary, intercultural, pluralistic, Anglophone and methodologically reliable. The author points to the applicability of the above mentioned principles in the research on Eastern and Central European culture, supported by the analyses carried out by the Tötösy himself, e.g. in the works on the contemporary Eastern German and Hungarian prose. The author claims that “a more frequent and widespread application of Tötösy's theory can result in preventing the fall of comparative studies into the sea of dead academic disciplines but also bringing about a greater interest for the Central European studies”.

Резюме: Агата Лисяк, СРАВНИТЕЛЬНАЯ КУЛЬТУРОЛОГИЯ СТЕВЕНА ТОТОСИ В ЦЕНТРАЛЬНОЕВРОПЕЙСКОМ КОНТЕКСТЕ. „PORÓWNANIA” 4/2007, Vol. IV, ISSN 1733-165X, с. 53-60. В статье излагаются избранные элементы теории канадского компаративиста Стевена Тотоси в аспекте их использования для анализа центральноевропейских культур. Желая вернуть компаративистике должную исследовательскую позицию, утраченную в последних десятилетиях в пользу культурологии, Тотоси пробует примирить обе дисциплины в рамках синтетической концепции сравнительной культурологии. Основные аспекты своей теории учёный представил с помощью десяти общих правил (*ten general principles*). На их основании концепцию Тотоси можно назвать интердисциплинарной, межкультурной, плюралистической. Это англоязычный проект с солидной методологической базой. Исследовательница считает, что упомянутые правила применимы к исследованиям культур Центральной и Восточной Европы, что подтверждают изыскания самого Тотоси, представленные, например, в работах посвящённых современной восточнонемецкой и венгерской прозе. По мнению исследовательницы „более частое и более повсеместное применение теории Тотоси может способствовать тому, что компаративистика не утонет в пучине мёртвых учебных дисциплин, а интерес к исследованиям центральноевропейских культур возрастёт.”

Niezadowolenie z istniejącego systemu myśli stanowi często pierwszy impuls do powstania nowych teorii. Kulturoznawstwo porównawcze (*Comparative Cultural Studies*) zrodziło się z frustracji faktem, że komparatystyka doświadcza upadku intelektualnego i

instytucjonalnego, podczas gdy kulturoznawstwo rozwija się i cieszy popularnością¹. Spostrzeżenia tego dokonał kanadyjski uczony Steven Tötösy, który przez kilkanaście lat (1984-2000) wykładał komparatystykę na uniwersytecie w Albercie, a od 2000 r. współpracuje z Wydziałem Mediów i Komunikacji na Uniwersytecie Halle-Wittenberg oraz jest redaktorem naczelnym kwartalnika i serii wydawniczej poświęconych kulturoznawstwu porównawczemu².

Niniejszy artykuł ma na celu omówienie głównych aspektów teorii Tötösy'ego oraz ukazanie możliwości i sposobów ich zastosowania w analizie kultur środkowoeuropejskich. Zaczę od krótkiego przedstawienia tradycji teoretycznych, z których wywodzi się kulturoznawstwo porównawcze. Następnie omówię główne zasady, na jakich opiera się teoria Tötösy'ego i postaram się udowodnić, dlaczego kulturoznawstwo porównawcze jest odpowiednim sposobem podejścia do zróżnicowanych kultur Europy Środkowej i Wschodniej. Ostatnia część mojego artykułu dotyczy jednego z głównych konceptów Tötösy'ego, „pomiędzy-peryferyjności” (*in-between peripherality*), i jego zastosowania w analizie współczesnych kultur środkowoeuropejskich.

Według Tötösy'ego, sukces kulturoznawstwa wynika w dużej mierze z zastosowania teorii zapożyczonych z komparatystyki. Ponadto, komparatystyka ma długą i bogatą tradycję „międzykulturowych i interdyscyplinarnych badań nad literaturą i kulturą”, takich jak chociażby analiza kultury popularnej czy filmoznawstwo³. Dlatego też kulturoznawstwo nie jest tak innowacyjne w swych metodach, jak mogłoby się to wydawać osobom nie zaznajomionym z osiągnięciami komparatystyki. Niemniej jednak, ze względu na „intelektualny i instytucjonalny status” kulturoznawstwa⁴, Tötösy proponuje połączyć najbardziej atrakcyjne aspekty kulturoznawstwa i komparatystyki w nową teorię:

Kulturoznawstwo porównawcze jest obszarem nauki, w którym wybrane reguły z dziedziny komparatystyki łączą się z wybranymi regułami z dziedziny kulturoznawstwa, przez co nauka o kulturze i produktach kulturowych – między innymi o literaturze, komunikacji, mediach, sztuce – opiera się na kontekstualnej i relacyjnej. W kulturoznawstwie porównawczym obowiązuje pluralizm metod i perspektyw, interdyscyplinarność, oraz – jeśli występuje taka potrzeba – praca zespołowa. Na

¹ Zob. np. S. Tötösy de Zepetnek, *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Amsterdam 1998 oraz *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*. Red. S. Tötösy de Zepetnek. West Lafayette 2003.

² Zob. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu>

³ S. Tötösy de Zepetnek, *From Comparative Literature Today toward Comparative Cultural Studies*, w: *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*, op. cit., s. 235.

⁴ Ibidem, s. 236.

główny obiekt badań i studiów składają się procesy działań komunikacyjnych w kulturze oraz sposoby zachodzenia tych procesów⁵.

Inkluzywna definicja kultury oraz skupienie się na sposobie, w jaki dokonują się procesy kulturowe, przywodzą na myśl teorie Siegfrieda Schmidta (*Empirische Literaturwissenschaft*) i Itamara Even-Zohara (*Polysystem Studies*). Tötösy nie tylko przyznaje się do tych zapożyczeń, ale też traktuje empiryczne (konstruktywistyczne) i systemowe modele literatury jak teoretyczne zaplecze dla kulturoznawstwa porównawczego. Oprócz metod analitycznych charakterystycznych dla Polysystem Studies, Tötösy adaptuje do potrzeb swojej teorii fragmenty innych teorii systemowych, m.in. koncept *instytucji literackiej* (Jacques Dubois) i *pola literackiego* (Pierre Bourdieu), a także zastosowanie teorii *systemów społecznych* Niklasa Luhmanna w literaturze⁶. Nie bez przyczyny więc Tötösy definiuje kulturoznawstwo porównawcze jako „złożone podejście” do kultury⁷ – podejście składające się z aspektów różnych innych teorii.

Wspólną cechą teorii systemowych i empirycznych – a więc i kulturoznawstwa porównawczego – jest zaplecze teoretyczne oparte na silnych tradycjach konstruktywistycznych oraz włączenie w sferę badań nowych typów mediów. Elastyczna struktura tych teorii pozwala na ich zastosowanie we wcześniej nieznanymi dziedzinach. Kulturoznawstwo porównawcze jest więc teorią, która szybko zauważa zmiany w kulturze i jest wyposażona w odpowiednie instrumenty konieczne do ich wnikliwej analizy. Co więcej, podejście do kultury proponowane przez Tötösy'ego jest z założenia kontekstualne, co zachęca do odniesień pomiędzy danym produktem kulturowym a innymi produktami kulturowymi i/lub innymi dziedzinami kultury, polityki, nauki, społeczeństwa, gospodarki, w celu lepszego zrozumienia roli i znaczenia tego produktu w systemie kulturowym. Warto podkreślić, że kultura jest tutaj rozumiana jako „każde działanie ludzkie, którego efektem jest produkcja artystyczna” (Tötösy 2001)⁸.

Tötösy wyjaśnia strukturę kulturoznawstwa porównawczego w dziesięciu ogólnych zasadach (*ten general principles*, o których Tötösy pisze po raz pierwszy w 1998 r., a w

⁵ S. Tötösy de Zepetnek, *Comparative Cultural Studies and the Study of Central European Culture* w: *Comparative Central European Culture*, op. cit., s. 1-2.

⁶ S. Tötösy de Zepetnek, *A New Comparative Literature as Theory and Method*, w: *Comparative Literature: Theory, Method, Application*, op. cit., s. 24-42.

⁷ S. Tötösy de Zepetnek, *From Comparative Literature Today toward Comparative Cultural Studies*, w: *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*, op. cit., s. 236.

⁸ S. Tötösy de Zepetnek, *Constructivism and Comparative Cultural Studies*, w: „CLC Web Comparative Literature and Culture Webjournal”, 2001: [http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/library/totosy\(constructivism\).html](http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/library/totosy(constructivism).html)

kolejnych latach – 1999, 2001, 2002, 2003 – nawiązuje do nich, wprowadzając niewielkie zmiany), które w skondensowanej formie przytaczam poniżej⁹:

1. Kulturoznawstwo porównawcze koncentruje się na sposobie, w jaki zachodzą procesy kulturowe. W badaniach nad kulturą interesujący jest więc nie tyle sam produkt kulturowy, ile jego interakcje z otoczeniem. Ponadto, Tötösy podkreśla, że „porównywanie nie musi implikować hierarchii”, tzn. w analizie porównawczej większe znaczenie dla nauki o kulturze ma nie badana sprawa, lecz użyte w tym badaniu metody.
2. „Zwracanie uwagi na inne kultury [...] jest podstawowym i założycielskim elementem i czynnikiem struktury” kulturoznawstwa porównawczego. Tötösy promuje tym samym dialog międzykulturowy i interdyscyplinarny oraz proponuje włączyć do dialogu „wszystko co inne, marginalne, mniejszościowe i peryferyjne”.
3. Uczni zajmujący się kulturoznawstwem porównawczym muszą być zaznajomieni z kilkoma językami, dyscyplinami i kulturami zanim przejdą do badań nad teorią i metodologią.
4. Kulturoznawstwo porównawcze proponuje badać wybrane sfery kultury (literaturę, film, kulturę popularną, telewizję, Internet, itd.), jak i całość kultury „w relacji do innych form ekspresji i działalności ludzkiej i w relacji do innych dyscyplin humanistycznych i społecznych”. Tak kompleksowe podejście pozwala na dogłębnie kontekstualną analizę kulturową.
5. Głównym językiem kulturoznawstwa porównawczego jest angielski – współczesna *lingua franca* komunikacji, biznesu, technologii i innych dziedzin. Tötösy podkreśla, że skupienie się na języku angielskim nie oznacza bynajmniej „euro-amerykańskiej centryczności”. Wprost przeciwnie: powszechne użycie angielskiego w międzynarodowym świecie nauki, pozwala uczonym spoza Ameryki Północnej i Europy na zaprezentowanie swoich dokonań na międzynarodowym forum i na bycie zrozumianym przez kolegów z innych krajów.
6. Kulturoznawstwo porównawcze skupia się na „badaniach i analizie opartych na dowodach” (*evidence-based research and analysis*), dla których – zdaniem Tötösy’ego – teorie systemowe i empiryczne stanowią najbardziej korzystne źródło metodologii.

⁹ Wszystkie cytaty dotyczące dziesięciu ogólnych zasad kulturoznawstwa porównawczego pochodzą z: S. Tötösy de Zepetnek, *A New Comparative Literature as Theory and Method*, w: *Comparative Literature: Theory, Method, Application*, op. cit., s. 13-18.

7. Kulturoznawstwo porównawcze kładzie nacisk na stosowanie w badaniach interdyscyplinarnych „trzech głównych rodzajów precyzji metodologicznej: *intradyscyplinarności* (analizy i badania przeprowadzane w ramach dyscyplin humanistycznych), *multidyscyplinarności* (analizy i badania przeprowadzane przez uczonego, który uwzględnia aspekty innych dziedzin) i *pluradyscyplinarności* (analizy i badania dokonywane przez zespół uczonych, którego uczestnicy reprezentują różne dyscypliny).” Warto podkreślić, że wszystkie wyżej wymienione rodzaje podejść do badań interdyscyplinarnych są „wbudowane w strukturę i metodologię kulturowych teorii systemowych i empirycznych”.
8. Kulturoznawstwo porównawcze jest „globalną i inkluzywną dyscypliną międzynarodowych nauk humanistycznych”, która z racji swoich założeń i natury pozycjonuje się w opozycji do szeroko rozpowszechnionego przekonania o konieczności wyboru pomiędzy globalizacją a lokalizacją.
9. Kulturoznawstwo porównawcze „poszerza naszą wiedzę poprzez wieloaspektowe podejście oparte na rygorze akademickim oraz wielowarstwowej wiedzy w połączeniu z precyzyjną metodologią.”
10. Kulturoznawstwo porównawcze stara się odwrócić proces intelektualnego i instytucjonalnego upadku nauk humanistycznych i ich marginalizacji.

Jak wskazują powyższe zasady, struktura i metodologie kulturoznawstwa porównawczego mogą zostać użyte w analizie rozmaitych literatur i kultur. Dotychczas teorie Tötösy'ego zastosowano w tak odmiennych od siebie obszarach kultury jak np. kultura Ameryki Łacińskiej¹⁰, twórczość Michaela Ondaatje¹¹ oraz kultura Europy Środkowej i Wschodniej¹². W tym miejscu najbardziej interesuje nas ostatni z wymienionych obszarów.

Zdaniem Tötösy'ego, Europa Środkowa i Wschodnia jest „połączeniem geografii, historii, gospodarki, kultur, polityki” i „krajobrazem kultur takich przestrzeni jak Austria, Republiki Czeska i Słowacka, Węgry, Polska, Rumunia, Bułgaria, Ukraina Zachodnia, byłe Niemcy Wschodnie oraz kraje byłej Jugosławii”¹³. W artykule *Comparative Cultural Studies and the Study of Central European Culture*, opublikowanym w latach 2002 i 2003, Tötösy z powodzeniem aplikuje swoje teorie do wspomnień o Europie Środkowej autorstwa Żydów północnoamerykańskich drugiego pokolenia oraz do fragmentów współczesnej prozy wschodnioniemieckiej i węgierskiej. Tötösy udowadnia tym samym, że kulturoznawstwo porównawcze jest teorią pozwalającą na wielowarstwową analizę środkowoeuropejskich

¹⁰ Zob. *Comparative Cultural Studies of Latin America*. Red. S. A. McClennen and Earl E. Fitz. West Lafayette 2003.

¹¹ Zob. *Comparative Cultural Studies and Michael Ondaatje's Writing*. Red. Steven Tötösy de Zepetnek. West Lafayette 2005.

¹² Zob. *Comparative Central European Culture*. Red. S. Tötösy de Zepetnek. West Lafayette 2002.

¹³ S. Tötösy de Zepetnek, *Comparative Cultural Studies...*, op.cit., s. 8.

kultur. Zamiast jednak przytaczać przykłady analizy Tötösy'ego lub przeprowadzać własne badania fragmentów kultury Europy Środkowej i Wschodniej w oparciu o kulturoznawstwo porównawcze, pozwolę sobie na wskazanie powodów, dla których dziesięć ogólnych zasad opracowanych przez Tötösy'ego stanowi funkcjonalne zaplecze teoretyczne dla badań nad kulturami Europy Środkowej i Wschodniej.

Skupienie się na sposobach, w jaki dokonują się procesy kulturowe jest niezbędnym warunkiem zrozumienia transformacji politycznych, gospodarczych i kulturowych, które nastąpiły (i nadal następują) w Europie Środkowej i Wschodniej po 1989 r. Omawiany region doświadczył drastycznych zmian, o których regularnie informowali nas międzynarodowi publicyści i uczeni: wystarczy chociażby przywołać publikacje Timothy'ego Gartona Asha¹⁴. Zdecydowanie mniej skupiono się na tym, *jak* dokonywała się transformacja w kulturze. W kulturoznawstwie porównawczym pytanie „jak?” należy – obok „co?” i „kto?” – do głównych pytań stawianych podczas badań i analizy, co ostatecznie przyczynia się do lepszego zrozumienia mechanizmów stojących za procesami kulturowymi (zasada 1.).

W analizie porównawczej kultur środkowoeuropejskich konieczne jest omówienie różnych kultur narodowych i/lub regionalnych w relacji do siebie nawzajem, jak i w relacji do kultur spoza regionu, które miały zasadniczy wpływ na badany obszar (Związek Radziecki, Europa Zachodnia, Stany Zjednoczone). Ponadto, jako że państwa Europy Środkowej i Wschodniej zawierają w sobie różnorodne – często antagonistyczne – grupy etniczne i religijne, nacisk na włączenie *Innego* (the Other) jest szczególnie istotny (zasada 2.). W dogłębnej analizie regionu pomaga także znajomość kilku środkowoeuropejskich kultur (a więc, przez implikację, znajomość kilku środkowoeuropejskich języków, literatur, sytuacji gospodarczo-politycznej, itd.). Nierzadko znajomość środkowoeuropejskich języków jest warunkiem wstępnym do obszernych badań, gdyż wiele materiałów i źródeł (literatura, film, krytyka literacka, programy telewizyjne, itd.) nie jest dostępnych w tłumaczeniu (zasady 3. i 4.). Z uwagi na ostatni punkt, uczeni środkowoeuropejscy mogą uznać publikację swoich prac w języku angielskim za szczególnie korzystną. W ten sposób nie tylko udostępniają swoje odkrycia kolegom środkowoeuropejskim, którzy nie znają oryginalnego języka danej publikacji, ale także zwiększają swoje szanse na publikowanie w innych częściach świata, zmieniając w ten sposób pozycję kulturoznawstwa środkowoeuropejskiego z peryferyjnej na bardziej centralną (zasada 5.).

Poprzez wcześniej wspomniane zastosowanie swoich teorii w omawianiu prozy środkowoeuropejskiej, Tötösy udowadnia, że badania i analiza oparte na dowodach (zasada 6.) są korzystnym sposobem przeprowadzania prac badawczych nad kulturami Europy Środkowej i Wschodniej. Interdyscyplinarność (zasada 7.) i aplikacja nowoczesnych struktur i metodologii zwiększają atrakcyjność studiów środkowoeuropejskich nie tylko na poziomie lokalnym, ale również globalnym (zasada 8.). Wszystkie powyższe spostrzeżenia i wnioski skłaniają mnie do przekonania, że częstsze i bardziej powszechne stosowanie teorii Tötösy'ego może przyczynić się nie tylko do zapobieżenia upadkowi komparatystyki w otchłan martwych dyscyplin akademickich, ale również doprowadzić do większego zainteresowania studiami środkowoeuropejskimi.

W 2002 r. Tötösy zredagował tom pt. *Comparative Central European Culture*. Co ciekawe, większość autorów – m.in. Susan Rubin Suleiman, Roumiana Deltcheva, Andrea Fábry, Peter Petro i Hana Pichova – jak i sam redaktor, pochodzą z Europy Środkowej i Wschodniej, lecz pracują głównie w Ameryce Północnej. Wymienieni tu naukowcy

¹⁴ Zob. T. Garton Ash, *We The People. The Revolution of '89 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague*. Cambridge 1990; T. Garton Ash, *Journey to the Post-Communist East*. „New York Review of Books” 1994, nr 12, s. 13-20.

postrzegają swoje kraje ojczyste jako elementy większego systemu. Tendencja ta stanowi potwierdzenie twierdzenia Tötösy'ego, że idea Europy Środkowej jako jednej – choć różnorodnej – całości jest o wiele częściej akceptowana poza omawianym regionem: „punkt obserwacji i percepcji odgrywa główną rolę”¹⁵. Podczas gdy mieszkańcy Europy Środkowej są – jak już zauważył Kundera w swoim słynnym esej z 1984 r. – sceptyczni w stosunku do idei Europy Środkowej, koncept ten wydaje się atrakcyjny i realny dla emigrantów środkowoeuropejskich na Zachodzie, szczególnie w Ameryce Północnej. „Dlatego też – zdaniem Tötösy'ego – Czesi i Węgrzy [...] odkrywają pokrewieństwo i wymiar środkowoeuropejski, gdy żyją w Toronto lub Berlinie”¹⁶. Moim zdaniem silniej odczuwają je w Toronto, gdyż Berlin sam znajduje się geograficznie – ale częściowo również kulturowo i politycznie – w Europie Środkowej. Najwyraźniej im bardziej oddalamy się od Europy Środkowej, tym bardziej skłonni jesteśmy zaakceptować jej ideę.

Wyżej opisane tendencje nie świadczą bynajmniej o tym, że kulturoznawstwo porównawcze i jego zastosowanie w analizie kultur środkowoeuropejskich zostały całkowicie odrzucone przez badaczy pracujących w omawianym regionie. Prace Tötösy'ego wzbudziły spore zainteresowanie w Polsce (Bogusław Bakula w Poznaniu i Dariusz Skórczewski w Lublinie), byłych Niemczech Wschodnich (Reinhold Viehoff i Werner Nell w Halle), na Węgrzech (Györgyi Horváth w Balassi), w Macedonii (Sonja Stojmenska-Elzeser w Skopje) i Rumunii (Carmen Andras w Sincai). Szczególną uwagę badaczy z Europy Środkowej i Wschodniej zwrócił koncept Tötösy'ego z pogranicza kulturoznawstwa, komparatystyki i studiów postkolonialnych: *in-between peripherality*. Skórczewski tłumaczy te pojęcie jako „peryferyjność wynikającą z zawieszenia, bycia „pomiędzy”¹⁷, jednak z racji zawikości i długości tej nazwy, proponuję krótszy termin: „pomiędzy-peryferyjność” lub pozostanie przy określeniu angielskim.

Skórczewski omawia „pomiędzy-peryferyjność” w odniesieniu do postkomunistycznej Polski, nie traktuje jednak konceptu Tötösy'ego jako produktu kulturoznawstwa porównawczego, ale raczej jako jedną z teorii postkolonialnych¹⁸. Skórczewski częściowo ma rację, gdyż Tötösy sam wymienia wśród swoich inspiratorów teoretyków postkolonializmu takich jak, Amin Malak, Homi K. Bhabha czy François Paré¹⁹. Niemniej jednak, Tötösy twierdzi jednocześnie, że „choć postkolonialne paradygmaty „centrum/periferium” i „centrum/margines” są użyteczne i częściowo możliwe do zastosowania w przypadku kultur(y) Europy Środkowej i Wschodniej, brakuje im metodologii i precyzyjnej taksonomii i często są polityczne i retoryczne w swojej naturze”²⁰. Z tej przyczyny „pomiędzy-peryferyjność” jest zakorzeniona w teoriach systemowych autorstwa Even-Zohara i dodatkowo zainspirowana ideami centrum/marginesu stworzonymi przez Tomislava Longinovića, Marcela Cornis-Pope i Annę Klobucką.²¹ Choć koncept „pomiędzy-peryferyjności” zawiera w sobie pewne elementy teorii postkolonialnych, proponuję żeby zastosować się do zaleceń Tötösy'ego i traktować go jako część kulturoznawstwa porównawczego.

Zdaniem Tötösy'ego, kultury środkowoeuropejskie wymykają się prostym klasyfikacjom typu „centrum/margines” i nie są – jak można by wnioskować z wielu zachodnioeuropejskich publikacji – jednoznacznie peryferyjne. Ponadto, Europa Środkowa znajduje się – nie tylko w sensie geograficznym, ale również kulturowym i politycznym – „na

¹⁵ S. Tötösy de Zepetnek, *Comparative Cultural Studies and the Study of Central European Culture* w: *Comparative Central European Culture*, op. cit., s. 13.

¹⁶ Ibidem, s. 13.

¹⁷ D. Skórczewski, *Postkolonialna Polska – projekt (nie)możliwy*. „Teksty Drugie” 2000, nr 1-2, s. 105.

¹⁸ Ibidem, s. 104-105.

¹⁹ S. Tötösy de Zepetnek, *Comparative Cultural Studies....*, op. cit., s. 10.

²⁰ Ibidem, s. 10.

²¹ Ibidem, s. 10.

marginesie” zarówno Europy Zachodniej, jak i byłego Związku Radzieckiego, co czyni ją peryferyjną z obu stron lub inaczej: „pomiędzy-peryferyjną”. Według Tötösy’ego, współczesne kultury środkowoeuropejskie znajdują się pod wpływem trzech głównych centrów: „samo-odnoszącej się kultury narodowej, która w rzeczywistości nigdy nie jest tak homogeniczna jak się twierdzi i rozpowszechnia”²², lecz ulega różnorodnym wpływom, które uwidoczniają się m. in. w literaturze, języku, sztuce, polityce i ekonomii (np. austriackie wpływy na Węgrzech, niemieckie w Czechach i Polsce); wpływom krajów zachodnich, głównie Niemiec i Francji, lecz również – szczególnie w latach 90. – Stanów Zjednoczonych oraz (byłego) Związku Radzieckiego.

Szersze badania, które przeprowadziłam, potwierdzają, że Europa Środkowa była i jest obszarem „pomiędzy-peryferyjnym”. Przewiduję, że koncept „pomiędzy-peryferium” pozostanie aktualny również po kolejnych rozszerzeniach Unii Europejskiej. Po tym jak Rumunia i Bułgaria uzyskały członkostwo w styczniu 2007 roku, status i percepcja państw środkowoeuropejskich, które weszły do UE w maju 2004 roku, już zaczął – po raz kolejny w ciągu kilku ostatnich lat – ulegać zmianie. Jeśli UE kiedykolwiek zdecyduje się wyrazić zgodę na przyznanie członkostwa Ukrainie, granice unijne przesuną się jeszcze dalej na wschód, poza obszar Europy Środkowej (według wyżej wspomnianej definicji Tötösy’ego). Czy oznacza to, że Europa Środkowa stanie się automatycznie bardziej zachodnia? Zapewne, przede wszystkim w oczach jej wschodnich sąsiadów: zdaniem Jurija Andruchowycza, Ukraińcy już teraz postrzegają Polskę i Czechy jako część Zachodu, głównie ze względu na ich członkostwo w UE i NATO.²³ Tym samym po raz kolejny potwierdza się słuszność obserwacji Tötösy’ego dotyczących „pomiędzy-peryferyjnego” charakteru Europy Środkowej: widziana z Europy Zachodniej jest Wschodem, widziana ze Wschodu jest Zachodem, widziana od środka praktycznie nie istnieje.

BIBLIOGRAFIA:

1. J. Andruchowycz, *Ostatnie terytorium. Eseje o Ukrainie*, Wołowiec. Czarne 2002.
2. D. Skórczewski, *Postkolonialna Polska – projekt (nie)możliwy*, „Teksty Drugie” 2000, nr 1-2, s. 100-12.
3. S. Tötösy de Zepetnek, *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Rodopi. Amsterdam. 1998.
4. S. Tötösy de Zepetnek, , *From Comparative Literature Today toward Comparative Cultural Studies*, w: *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*. red. S. Tötösy de Zepetnek. Purdue UP. West Lafayette 2003, s. 235-267.
5. S. Tötösy de Zepetnek, *Comparative Cultural Studies and the Study of Central European Culture*, w: *Comparative Central European Culture*. Red. S. Tötösy de Zepetnek. Purdue UP. West Lafayette 2002, s.1-32.
6. S. Tötösy de Zepetnek, *2Constructivism and Comparative Cultural Studies*, w: Biblioteka „CLCWeb: Comparative Literature and Culture Webjournal” (2001): [http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/library/totosy\(constructivism\).html](http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/library/totosy(constructivism).html).
7. S. Tötösy de Zepetnek, *A New Comparative Literature as Theory and Method*, w: *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Rodopi. Amsterdam 1998, s. 13-42.

²² Ibidem, s. 12.

²³ Zob. J. Andruchowycz, *Ostatnie terytorium. Eseje o Ukrainie*. Przełożyły O. Hnatiuk, K. Kotyńska, L. Stefanowska. Wołowiec 2002.